

2003 Kjært barn har mange navn

Dagens språk blir mer og mer påvirket av det engelske språket. Noen mener at vi kun er få generasjoner unna å snakke engelsk også her til lands. En slik utvikling er vel ikke ønskelig, men kanskje uunngåelig. Vi gjør lite for å stoppe dette. Vårt gatebilde fylles opp med engelske og/eller minoritetskulturenes navnermerker og logoer. "Gata" i Stjørdal begynner med Toys.Thai-mat lengst nede og slutter med Napoli øverst. Og da har vi vært forbi China Palace, Concul, Unique, Akropolis, Ticket, Yes, Fun, Casa Mia, Broadway, Dublin og hva de nå heter alle disse som "kommer og går". I tillegg har vi Phillips, Siemens og alle de fra forrige generasjon. Alt dette påvirker vår egen kulturarv. Når så mobiliteten både nasjonalt og internasjonalt har akselerert de siste tiårene, kombinert med et mediasamfunn som ikke bare overinformerer, men trolig indoktrinerer langt mer enn vi er klar over - blir vår egenarv utrolig sårbar. Vi er i en konstant og nesten ukontrollerbar forandring.

I denne smeltegryta av inntrykk og nye impulser, setter vi navn på hverandre relatert til vår rolle i samfunnet. Dette er ikke noe nytt. Det nye er at vi ikke lenger bestemmer dette lokalt eller regionalt. Det strømmer inn over oss uten at noen protesterer eller tør si i fra. Rett nok viser historien at vi også "før i tida" var utsatt for strømninger. Ref. det Inge Krokan kalte "det store hamneskiftet". Forskjellen er at de den gangen ikke kunne hindre forandringene av økonomiske og samfunnsklassemessige årsaker.

At vi har hatt en rekke personrelaterte ord oppover tidene, som har indikert en persons plass i de ulike familiære, miljømessige og sosiale samfunnslag, skal dette kapittelet gi noen eksempler på. Like så meget som det hele var tuftet på det næringsgrunnlaget vi var en del av, fortrinnsvis jordbruket, like sikkert forsvant begrepene i takt med opphør av ulike funksjoner. For Trøndelag er det derfor typisk at jordbruket ga oss de ulike "gutan" og "jentan". Og det er hva dette skal handle om, spesielt navn for kvinner, jenter og gutter. Mannen i seg selv har omtrent gått fri - trolig som et resultat av maktposisjoner. En snakker ofte om en devaluering. Men det finnes unntak. Eksempelvis "kone", som gjennom svensk påvirkning ei stund gikk over til å bety: "lettsindig kvinne". Tilsvarende utvikling finnes i gammelengelsk - hvor en revaluering førte til et mer høyverdig innhold. Et beslektet ord til "kone" er *kván* = hustru, kvinne - og som i England ble sterkt oppvurdert, slik at det beslektede ordet "queen" i dag betyr dronning.

La oss se på noen av de mest benyttede jente- og guttebenevnelser i Trøndelag slik blant annet Arnold Dalen oppsummerer:

Dreng: "Kar", var mer rosende og ble brukt om yngre menn. I Danmark har ordet blitt den vanlige meningen for gutt, mens det i norsk sammenheng har blitt til "gårdsgutt, gårdskar". Vi kjenner også *jord-dreng* - som betyr odelsgutt, mens *dreng-kallj* henspeiler seg mer til en ugift mann, helst litt eldre.

Dråk: Dråk er et veldig gammelt ord, og selv om noen mener at uttrykket avgrenset seg til bruk mellom Romsdalen og Stjørdalen, er det liten tvil om at ordet på en måte i dag tilhører alene Selbu og Neadalsfjøret. Ordet har nok til tider hatt et komisk skjær over seg, men opplever trolig nå en slags renessanse gjennom John Øverkil sitt vakre dikt: "E lita vakker runnlett Draak...". Ordet har flere

sammensetninger: *gard-dråk* (odelsjente), *teneste-dråk*, *jelt-dråk* (gjeterjente), *dråk-onge*. - *Gammel-dråk* eller bare *dråk* har visse steder blitt brukt om ei eldre, ugift kvinne. I Selbu kan de skille mellom kjærring-Kari som er gift og dråk-Kari som er ugift. På Østlandet finner en også *dråk*, men sterkt devaluert, og betyr der ”ei stor lat jente”. *Eit dråk* (intetkjønn) brukes nok derfor om late personer av begge kjønn. Men for selbyggen betyr nok *dråk* det opprinnelige, noe kjærlig - da det nok var et kjælenavn på småunger. Grunnet for ordet er nemlig: ”noe rundt, en stakk”, i varm og kjærlig betydning.

Førkje: Eller *førkj*, er et urgammelt ord, hvor respekten kanskje ikke lenger er som den var. Meningen ble etter hvert noe nedsettende for kvinne eller jente - spesielt langs kysten, mens betydningen ble mere verdsatt oppover dalene. I Hallingdal og Valdres ble ordet mye brukt om ei stor, førlemma kvinne. I vårt dalføre er *førkj* et generelt ord for jente, men straks en lager sammensetninger som *førkjonge* får ordet en negativ klang over seg. På 1700-tallet heter det seg fra Østlandet at en definerte ordet som ”gemen Pige”. I de indre trønderbygder er nok ordet et sleivet uttrykk for jente, mens det i ytre strøk kan bli brukt om ei usedelig kvinne.

Gut / ban: Det er liten tvil om at jenteordene har vært mest utsatt for slitasje. Foreldre brukte rett nok ulike benevnelser på sine håpefulle. Men uansett var det slik at i et dominerende mannssamfunn ville alt av hankjønn bli rangert over kvinnekjønn. Bare det å være gutt var det noe positivt i. Dette kommer tydelig frem i uttrykket *gut* eller *ban*, der det generelle ordet for barn fikk betydningen jente, mens guttungen fikk beholde sin særskilte kjønnsnevne. ”*Han er ikke et vanlig ban, han er gut*”. *Gut* har sin opprinnelse i det hollandske *guit* (skalk, prettemaker).

Jente: Dette er mer ”normalen” pr. år 2003, og et slags fellesord. Men i Gauldalen og Oppdal benyttes ordet ofte som indikator for ei tjenestejente, sammensatt: *gard-jent*, *ånnj-jent* etc. Jente kommer trolig fra Sverige. Svenskene har ordet *gant*, som jente kommer av. Både jente og *gant* har sitt utgangspunkt i verbet *ganta* som betyr ”skjemte, spøke” - slik en kan forbinde med ei glad og kvikk lita jente.

Kjørsv: Sjelden ord i vårt distrikt, men utbredt lenger nordover. *Gutongkjørsv*, *småkjørsvan* brukes om 2-3 åring. Ordet kommer fra *kurv* (svensk: *körv*), som betyr pølse, og karakteriserer den lille guttungen gjennom dette som må betraktes som et kjælenavn: ”*rund, trinn*”.

Lækra: Et sjelden ord, som trolig har sin bakgrunn i *leike / leika*, som ikke bare ble brukt om leker, men også om lekesøster, underforstått: ei god venninne, ”festarmøy”. Men opprinnelig henspeiler ordet seg til et kjælenavn: ”*leiketingen min*”.

Møy: Etter det gammelnorske *mær* eller *mey*. Ordet fikk i moderne norsk en spesiell betydning som indikerer et fint og renslig syn på den unge jenta. Trolig har møy på en måte utviklet seg i to retninger - skapt gjennom et dominerende mannssamfunn. Enten ble den unge jenta devaluert og sett på som et kjønnsobjekt, eller fremstod som en madonna.

Pi: Trondhjems-pian. Uttrykket kommer selvsagt fra *pike*, og kommer sikkert via Danmark (pige: uttales pie). I trønderdialekt falt så endelsen bort. Noen steder har de beholdt den eldre leseuttalen av ordet: *bakst-pige*, *rakst-pige* og det mest kjente: *ban-pige*, altså tjenestejenter med spesielle oppgaver. I dag står vi tilbake med omtrent kun *brupi* (brudepike) og *banpi* (barnepike), sistnevnte et typisk byfenomén, da det fra begynnelsen av nok var kun de kondisjonerte som hadde barnepiker.

Pilt: Liten gutt. Sammensatt heter det ofte: *gutpilt*, *rysspilt*. Mange steder betyr nok pilt noe nedsettende, - en som gjør ugang. Ordet har trolig sin opprinnelse i verbet *pilta* = trippe (som et barn) - og fikk dermed en spøkefull og kjærlig mening.

Pøyk: Eller *pøk*. Sammensatt: en *gut-pøyk*. Ordet er det samme som det svenske *pjoke*, som igjen er lånt fra det finske: *poika*. I dag blir nok *gut-pjokk* vel så meget brukt, og relaterer seg til en liten skøyergutt - ”en liten spikar”.

Rakkar: *Rakkarunger*. *Rakkaren* var tjenestegutten som bistod bøddelen / skarpretteren - og som var den laveste av de lave på den sosiale rangstigen, han som fikk i oppdrag å gjøre det ingen andre ville, gjelde dyrene, parterer likene, sette hodet på stake, brenne likene etc. Ofte var det en tilbakestående tenåring. I dag relaterer ordet seg vanligvis til mindre rampunger av hankjønn.

Stakall: Eller *stakall-ong(e)*, som brukes på gutter som kanskje vil være litt karslig, småvoksen. *Karavolin*: karslig, halv voksen.

- Strik: Eller strek. S sammensatt: *gut-strik*, *strek-onge*, og er vel i og for seg selvforklarende gjennom en lang, tynn gutt, - ”*et rekel av en gut*”. Strek = ei line.
- Svein: S vennj. Liten gutt, ”*framvokstring*” - i den forstand: læregutt. Ordet blir ofte brukt som sammensatt ord for å vise en spesiell tjeneste eller funksjon: *brursvein*, *skjenkesvein*, *nautsvein* (gjetergutt).
- Taus: Eller tøs, var nok fra begynnelsen av en generell betyning for jente, men ble etter hvert til *tausveikj*, *tausonge*, *jordtøs* (odelsjente) og *frammunjtøs*. Og så har vi *tauskjærring* som en parallell til *drengkallj*, og derigjennom ble brukt om eldre ugifte jenter - som hadde kommet ”på honka”. Lenger nord i fylket brukes *tauskjærring* om ei ugift mor. Enda lenger nord kaller de nordlyset for *tauskærringane* i betydningen flakkende og ”vidløftig”. På Østlandet har ordet nok lidd samme skjebne, der *tøs* eller *taus* ble brukt om ”et beliggende Quindfolk”. I Setesdal ble *taus* til ”ugift Kvinde med Barn”, og barnebidraget ble kalt for ”*tausbøter*”. Men for de fleste av oss i Trøndelag betyr *taus* enkelt og greitt: tjenestejente, og vi kjenner sammensetninger som: *setertaus*, *rakstertaus* o.l
- Veikj: Eller *vekje*, - er et ord som mer enn noe annet har overlevd, sågar i Trondheim. Trolig er ordet langt yngre enn *taus* og *førkje*. *Veikj* brukes mest om mindre jenter. Vi kjenner ordet også i Gudbrandsdalen, men der er det mer relatert til ei kvinne. Ordet er nær beslektet med *våk* som på Møre blir brukt helt alminnelig om barn. I Orkdalen: små gutter. *Våk* igjen stammer fra adjektivet *våkr* - som nok ikke betyr vakker, men svak, skrøpelig eller nettopp veik. (*veikj*), og reflekterte derfor ganske sikkert et spedbarn, men brukes nok i vårt distrikt, som nevnt, om mindre jenter.
- Andre ord: Jente: *fesje* og *dros*.
Gutt: *kvadd*, *glunt*, *hyn*.